

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА - СВЕТИ НИКОЛЕ

**«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»**  
(ЕКОНОМИЈА, БЕЗБЕДНОСНО ИНЖЕНЕРСТВО,  
ИНФОРМАТИКА)

**СПИСАНИЕ**  
на научни трудови

**ДВАНАЕСЕТТА МЕЃУНАРОДНА  
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА  
„МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД“**  
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ  
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“  
СВЕТИ НИКОЛЕ - БИТОЛА

**Година VIII**

**Број 1**

**Април 2021**

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА -  
- 2021 -

**Издавач:** Меѓународен центар за славјанска просвета - Свети Николе

**За издавачот:** м-р Михаела Ѓорчева, директор

**Наслов:** «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ЕКОНОМИЈА, БЕЗБЕДНОСНО ИНЖЕНЕРСТВО, ИНФОРМАТИКА)

**Организационен одбор:**

Претседател: проф. д-р Јордан Ѓорчев

Заменик претседател: д-р Стромов Владимир Јуревич, Русија

Член: м-р Борче Серафимовски

Член: м-р Милена Спасовска

**Уредувачки одбор:**

Проф. д-р Ленче Петреска - Република Северна Македонија

Проф. д-р Александар Илиевски - Република Северна Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ - Република Србија

Проф. д-р Момчило Симоновиќ - Република Србија

Проф. д-р Тодор Галунов - Република Бугарија

Проф. д-р Даниела Тасевска - Република Бугарија

Доц. д-р Хаџиб Салкиќ - Република Босна и Херцеговина

Проф. д-р Татјана Осадчаја - Руска Федерација

Доц. д-р Вера Шунаева - Руска Федерација

**Уредник:** проф. д-р Јордан Ѓорчев

**Компјутерска обработка и дизајн:** Адриано Панајотов, Маја Маријана Панајотова, Благој Митев

**ISSN (принт)** 1857-9299

**ISSN (онлајн)** 1857-9302

**Адреса на комисијата:** ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Северна Македонија

**Контакт телефон:** +389 (0)32 440 330

**Уредувачкиот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!**

**Напомена:**

Уредувачкиот одбор на списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Секој научен труд пред објавувањето во списанието «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» е рецензиран од двајца анонимни рецензенти од соодветната научна област.

**Печати:** Печатница и книжарница „Славјански“, Свети Николе

**Тираж:** 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ

# ИСТОК - ЗАПАД

ЕКОНОМИЈА, БЕЗБЕДНОСНО ИНЖЕНЕРСТВО,  
ИНФОРМАТИКА

ОБЛАСТ  
**ЕКОНОМИЈА**

**Доц. д-р Трајанка Макревска**Факултет за економија и организација на претприемништво  
МСУ „Г. Р. Державин“ Свети Николе – Битола  
Р. Северна Македонија

## КАПИТАЛИЗМОТ ВО СОВРЕМЕНАТА ЕКОНОМИЈА И ИДЕИТЕ НА ФРАНЦУСКИОТ ЕКОНОМИСТ ПИКЕТИ

**АПСТРАКТ:** Економската теорија е наука за рационалниот избор на една личност. Впрочем, сите книги не се создадени за масовниот пазар, каде се води жестока битка за читателите, и затоа издавачите и авторите не се склони на одредено претерување. Мнозинството мисли дека сериозниот академски дискурс сигурно не треба гласно да тврди дека дисциплината се однесува на „сè“. Ова ја преувеличува реалната состојба, но во одредени граници. Всушност, претерувањето може да вклучува прашање „како економската теорија објаснува сè за економијата“, но не и „како економската теорија може да објасни сè воопшто“.

**КЛУЧНИ ЗБОРОВИ:** капитализам, невидлива рака, нееднаквост, капитал, Пикети

## CAPITALISM IN MODERN ECONOMY AND THE IDEAS OF THE FRENCH ECONOMIST PICKETTY

**ABSTRACT:** Economic theory is the science of rational choice of a person. After all, not all books are created for the mass market, where there is a fierce battle for readers, and therefore publishers and authors are not prone to some exaggeration. The majority thinks that serious academic discourse should certainly not claim out loud that discipline applies to “everything”. This exaggerates the real situation, but within certain limits. In fact, the exaggeration may include the question “how does economic theory explain everything about economics”, but not “how can economic theory explain everything in general”.

**KEYWORDS:** capitalism, invisible hand, inequality, capital, Picketty

### ВОВЕД

Проблемот со оваа визија почнува кога ќе воочиме дека таа е премногу идеализирана и кога можиме да констатираме дека луѓето во пазарните односи можат едни на други да си направат штета и да остварат како што тоа економистите го нарекуваат т.н. субоптимални или неефикасни исходи на интеракцијата.

Идејата на Адам Смит за тоа дека не не храни благодатноста на месарот или пекарот туку нивната грижа е за лична корист е суштина на тезата за “невидливата рака” на пазарот која ги води луѓето во рамнотежа на понудата и побарувачката, односно до организиран и ефикасен облик на материјално производство во општеството. Како што вели Адам Смит индивидуите следејќи ја сопствената добивка и водени со “невидливата рака” на пазарот, постигнуваат цел која не била дел од нивниот почетен план-тие постигнуваат цел која се гледа во остварувањето на колективно добро, а почетната намера им била лична корист.

Но, за да моделот на “невидливата рака” го оствари својот план, мора да се претпостават одредени услови кои се идеални и кои во реалноста не постојат. Првиот услов е функционирањето на т.н.закон на побарувачка во ситуација на совршен натпревар. Вториот услов е отсуство на екстерналии.

Во меѓународните односи поради отсуство на културни и хомогенизирани фактори на ниво на глобалната заедница, многу тешко е да се пронајде решение за проблемот на координација. За да ја илустрираме тежината на овој проблем тука можеме да ги спомене двете најзначајни сознанија од теоријата на рационален избор кои се однесуваат на проблемот на координација, односно проблемот на либерална правда.

Првото сознание е “дилемата на затвореник”, а другата Еровлиевата теорема за неможноста за рационален општествен избор. Моделот на “дилемата на затвореник” јасно покажува дека нема адекватна согласност меѓу индивидуалната и колективната рационалност. Постои конклузивен доказ дека дури и во ситуација кога играта бесконечно се повторува и кога во играта на “н” играчи, каде што “н” е прилично голем број, за поединецот најрационално е да не соработува, иако таа кооперација би била рационална од колективен аспект. Овој заклучок јасно укажува дека многу важни вредности од аспект на колективната рационалност не можат да бидат воспоставени без надворешна принуда.

Еровлиевата теорема пак укажува на тоа дека не постои конзистентна функција на општествен избор, кој симултано ги задоволува неограничените и независните индивидуални избори, условот Парето-ефикасност и условот отсуство на диктатор (услов кој бара да се наметнуваат преференциите на еден поединец на сите членови на општеството).

Еровлиевиот доказ на некој начин е обесхрабрувачки, тој го поткопува либералниот оптимизам бидејќи покажува дека не е можно да постои истовремено неограничена слобода и максимална благосостојба со неограничен домен на избор.

Со терминологијата на теоријата на игри државата постои за да се реши проблемот на координација и оптимизација. Државата најлесно интервенира кога пазарот не успева да го регулира недостигот или вишокот на добра, кога треба да се заштити приватната сопственост, кога треба да се заштити минималниот стандард на населението, да ја заштити стопанската гранка од монополите, да го смали загадувањето на животната средина итн.

Сите овие интервенции државата ги изведува низ различни институционални облици. Во зависност од тоа какви се предлозите во поглед на степенот на интервенција на државата во економијата, постојат различни типови на либерални доктрини.

## 1. ЛУЃЕТО НЕ СЕ САМО ЕГОИСТИ

Индивидуалистичките економски теории претпоставуваат дека луѓето се егоисти. Врз основа на ова, во комбинација со мислење за човечката рационалност, може да се дојде до заклучок дека на луѓето треба да им се дозволи да прават што сакаат - затоа што тие подобро знаат што е добро за себе и како да ги постигнат своите цели.

Економисти, филозофи, психолози и други социјални научници со векови ја оспоруваа претпоставката за самопослужни лица. Постои огромна количина литература посветена на овие прашања, и многу точки во нив не се целосно

јасни, дури и теоретски важни. Самиот личен интерес е дефиниран премногу симплистички, со имплицитна претпоставка дека луѓето не се во состојба да ги препознаат долгорочните последици од нивните постапки. Некои европски капиталисти во 19 век се залагаа за забрана на детски труд и покрај фактот дека тоа ќе доведе до намалување на нивниот профит. Тие разбраа дека постојаната експлоатација на деца без образование ќе доведе до намалување на квалитетот на работната сила и, на долг рок, тоа ќе им наштети на сите капиталисти, вклучително и на самите нив. Со други зборови, луѓето се способни да следат интелегентна себичност и да го прават тоа.

## 2. ПАЗАРИТЕ СЕ ИЗМЕНИЈА

Во времето на Смит, пазарите беа најчесто локални, или во најдобар случај национални, со исклучок на пазарите за основни производи со кои се тргуваше на меѓународно ниво (на пример, шеќер, робови, зачини) или ограничена произведена стока (на пример, свила, памук, волнени ткаенини). Овие пазари ги опслужуваа бројни мали компании, што резултираше во она што современите економисти го нарекуваат совршена конкуренција, во која ниту еден продавач не беше во можност да влијае на цената.

Повеќето пазари сега се основани и честопати се под силно влијание на големите компании. Некои од нив се единствените добавувачи (монопол) или, почесто, еден од ретките добавувачи (олигопол), не само на национално ниво, туку сè повеќе на глобално ниво. На пример, Боинг и Ербас снабдуваат околу 90 проценти од цивилните авиони ширум светот. Компаниите исто така можат да бидат единствениот купувач (монопсонија) или еден од ретките купувачи (олигопсонија).

За разлика од малите фирми во времето на Адам Смит, монопол или олигополистички компании се во можност да влијаат на резултатите на пазарот со она што економистите го нарекуваат пазарна моќ. Монополската компанија намерно го ограничува производството со цел да ги зголеми цените на својот производ до степен што ќе го зголеми профитот. Олигополистичките компании не можат да манипулираат со своите пазари на ист начин како што монополските компании можат, но можат намерно да соработуваат за да ги зголемат своите профити без да ги намалат пониските цени за да ги примаат едни со други клиенти - ова се нарекува картел. Оваа состојба ги натера повеќето земји денес да донесат закони за конкуренција (понекогаш се нарекуваат закони за монопол) за борба против ваквите практики што ја попречуваат слободната конкуренција со кршење на монополите (на пример, во 1984 година, американската влада ја затвори телефонската компанија AT & T) и забранува договарање меѓу олигополистички компании. Компаниите за монопсонија и олигопсонија се сметаа за теоретски реткости пред само неколку децении. Денес, некои од нив се поважни за формирање на нашата економија отколку монополските и олигополистичките компании.

## 3. ПРОМЕНЕТА СТРУКТУРА НА БЕРЗИТЕ, НО И ВООПШТО НА КАПИТАЛИЗМОТ

Берзите каде што се купуваат и продаваат акции на компаниите, постоеја неколку века пред почетокот на ерата на Смит. Но, со оглед на тоа што само неколку компании издадоа акции, берзата имаше помал придонес во одвивањето на капиталистичката драма. Уште полошо, многу луѓе гледаа на берзите како еден вид кука за коцкање (некои би рекле дека сè уште се). Регулативата на берзата

беше минимална и практично непостоечка; трговците не беа обврзани да даваат сеопфатни информации за компаниите чии акции ги продаваа.

Капитализмот претрпе огромни промени во последните два и пол века. Додека некои од основните принципи што ги изнесе Смит остануваат валидни, тие се важни само во општа смисла. На пример, конкуренцијата меѓу трговските компании сè уште е главната движечка сила зад капитализмот, како во шемата на Смит. Но, тоа не работи за мали, малку познати компании кои, прилагодувајќи се на вкусовите на клиентите, постигнуваат победа со подобрување на ефикасноста на употребата на одредена технологија. Денес, конкуренцијата се води меѓу огромни мултинационални компании кои имаат можност не само да влијаат на цените, туку и да ја однесат технологијата на следното ниво за краток временски период и да ги манипулираат вкусовите на потрошувачите со брендовите и рекламирање.

Од друга страна, Маркс не згрешил за сите аспекти на капитализмот. Неговиот опис на капитализмот како перманентен процес во кој парите постојано се акумулираат и инвестираат повторно, денеска е поактуелен од кога било. Токму оваа динамика пред доведе до светска економска и финансиска криза. Исто така се покажа како точен и неговиот опис на тенденцијата на капитализмот кон монополизирање. За Маркс е јасно дека капитализмот по својата природа во ширењето и делувањето не познава граници.

Поактуелна од кога било е и тезата на Маркс за неправедната распределба на профитот.

Економскиот публицист Бернд Циземер нагласува дека во „Капиталот“ и во „Комунистичкиот манифест“ има цели пасуси во кои Маркс пишува дека победата на капитализмот во светот ќе однесе со себе сè до тогаш вообичаено. Затоа можеме „да го сметаме Маркс за прв вистински теоретичар на глобализацијата“

#### 4. КАПИТАЛИЗМОТ ДЕНЕС – СУДИР НА ДВА СИСТЕМИ

Во секојдневните политички расправи, мислите на Смит, Маркс и Кејнс се поприсутни. Ако некој либерален политичар сака државата да ја сведе на нејзините основни работи и тврди дека државата не е дел од решението за проблемот, туку дека државата самата на себе е проблем, тогаш овој став одговара на мислите на Адам Смит.

Во време на нескротлив глобализиран капитализам во кој пазарите чести излегуваат од колосек, Кејнсовиот пристап во смисла на насочување на пазарното стопанство станува повторно актуелен. И кога ќе се види сликата на фабриките во земјите во развој, станува поблиска на Марксовите анализи. Тоа не е зачудувачки бидејќи во поглед на идеални типови Смит, Маркс и Кејнс симболизираат три различни економски погледи на светот, кои политичките табори секогаш повторно ги користат, кога станува збор за прашањето на распределбата, за односите помеѓу пазарите и државата и за други теми на економската политика.

Економските активности денес се организирани на ист начин: работата е доброволна, капиталот главно е во приватни раце, координацијата на производството е децентрализирано и мотивирано со профитот. За триумфот денес не постојат историски преседани. Но вистината е дека капитализмот не оди никаде и денес практично нема сериозни конкуренти. Општествата ширум светот го прифаќаат духот на конкуренцијата и претприемништвото всадени во капитализмот, бидејќи без нив доходот опаѓа, сиромаштијата расте, технолошкиот напредок се успорува.



Вистинските битки денес се водат внатре во капитализмот измеѓу неговите два спротиставени модели. Доминантен е либерално-меритократскиот тип – систем со најголема концентрација на производство во приватниот сектор кој наводно овозможува напредување на најспособните и настојува да даде еднакви можности со мерките за бесплатно образование и оданочување на наследството.

Покрај овој модел постои и политички модел на капитализам под строга контрола на државата за кој најдобри примери се Кина, Сингапур, Виетнам, Русија, Азербејџан. Во овој систем предност се дава на економскиот раст, а политичките и граѓанските права на поединците се ограничуваат.

John Raw, голем филозоф на модерниот либерализам тврдел дека доброто општество секогаш мора да дава апсолутна предност на основните слободи, во односна богатството и доходот. Сепак искуството не учи дека многу луѓе се спремни демократските права да ги заменат за поголем доход. Тоа е највоочлив пример на организацијата на компаниите каде што производството е организирано на изразито хиерархиски начин, а не на демократски. Работниците не гласаат што би сакале да произведуваат и како тоа би сакале да го работат. Хиерахијата гарантира повисок степен на продуктивност и поголеми плати.

“Технологијата е граница на демократијата” рекол францускиот филозоф Jacques Ellul пред повеќе од половина век. “Сè што технологијата ќе освои демократијата ќе изгуби.”<sup>1</sup> Инженерите кои би имале наклонетост кон работниците, веројатно не би имале поим за тоа како работат машините. Истата аналогија може да се примени и за општеството во целина. Гласачите доброволно ќе се откажат од демократските права, како што тоа и го прават за повисок доход.

## 5. ТОМАС ПИКЕТИ И НЕГОВОТО ДЕЛО – „КАПИТАЛ НА XXI ВЕК“

Францускиот економист Томас Пикети во 2014-та во неговата светски успешна книга „Капиталот во 21-от век“ покажа дека континуирано растечката и прекумерна нееднаквост од богатство и примања е нужна особина на глобалниот капитал.

Нееднаквоста и нелегитимната распределба на богатство и приходи е присутна не само во современиот свет, туку и во историската вертикала на постоењето на капитализмот како општествено-економска формација.

Тезите на Пикети предизвикаа жестока дебата на двете страни на Атлантикот, посебно од оние кои ги обработуваат актуелните тенденции на денешниот неолиберален капитализам. Пикети убедливо покажува како капитализмот по својата природа, претставува машина за производство на социјална нееднаквост, а посебно денес кога човекот е потполно свртен на страна на сметка на новото божество: капитал и профит. Веќе во воведниот дел, Пикети се оградува од тоа дека тој е способен со сигурност да предвиди во каква форма ќе се појави капиталот во 2063 година. На неколку места, тој во марксистички дух (иако себе си не се смета за марксист) нагласува дека историјата на дистрибуција на богатството отсекогаш било длабоко политичко прашање, па цената на капиталот и можните долгорочни структурни дивергенции имаат во себе социјална и политичка структура.

Пикети го проучува еден од најактуелните проблеми на модерното општество – нееднаквоста како последица на “логиката на капиталот” и неолибералната концепција на распределбата на богатството и во таа смисла може да се спореди со “Богатството на народите” од Адам Смит кој го проучувал прашањето на создавање на богатство.

1. Ellul J., (12 Април 2021), [https://en.wikiquote.org/wiki/Jacques\\_Ellul#Quotes\\_about\\_Ellul](https://en.wikiquote.org/wiki/Jacques_Ellul#Quotes_about_Ellul)

Објавениот „Капитал на XXI век“ од Томас Пикети (француски економист) ги опфаќа идеите од Карл Маркс, но во модернизирана верзија. Пикети, користејќи неверојатни статистички податоци за периодот од 200 години, како и историски и книжевни анегдоти, покажува дека сопствениците на капитал секогаш успеваат (освен во време на војна) да станат побогати побрзо од работниците и претприемачите. Акумулацијата на капитал во рацете на малцинство создава „рентиерска аристократија“, луѓе кои живеат од приходи од инвестиции: тие веќе не се претприемачи, односно веќе не создаваат ништо.

Многу се значајни неговите наоди за излез од слепата улица на современото општество, која се наоѓа во длабока општествена –економска криза (која по Пикети е последица на вкоренетата депласирана идеологија на неолиберализмот). Неговиот генерален наод е дека капиталот раѓа економска нееднаквост, нееднаквостите се иманентни на капитализмот како општествено –економски систем. Стапката на принос на капитал има природна тенденција да биде повеќе пати поголема од стапката на економски раст –ова го докажува Пикети. Маркс во својата теорија на капиталот го открил тежнењето оплодување на капиталот кон максимизација на профитот, како последица на суровата експлоатација во капитализмот (експлоатација на трудот и експлоатација на природата од страна на капиталот). За разлика од Маркс кој излезот го гледал во револуција и утопија наречена комунизам, Пикети нуди сосем поинакви методи за решавање на овој проблем (кооперативни решенија). Тоа пред сè се мерките и инструментите на современите макроекономски политики кои мора да реагираат на суровите и незауздани сили на пазарниот механизам и на неговата невидлива рака. Видливата рака на државата мора да биде во согласност со невидливата рака на пазарот. Нарушувањето на балансот измеѓу тие две клучни институции општество-пазар-држава води во екстремизам во вид на пазарен фундаментализам или државен тоталитаризам. Врз основа на тоа во историјата се појавувале и исчезнувале два концепти на развој либерален (и неолиберален) капитализам и државен капитализам.

Иако критички се однесува и спрема пазарот и спрема државата Пикети вели дека верува во пазарот, но пазар без корупција, без моќта на монополите. Пикети конфликтите од минатиот век ги означува како војни околу приватната сопственост, капиталот и глобалната дистрибуција на богатството.

Овој конфликт помеѓу пасивните инвестиции и претприемништвото доведува, според теоријата на Пикети, до осиромашување на капитализмот. Маркс претпоставуваше дека таквиот конфликт неизбежно ќе доведе до смрт на капитализмот и негова замена со социјализам. Пикети, сепак, не ја дели оваа перспектива: капиталистичката машина е подобра од која било друга кога станува збор за создавање богатство и може да се заштеди со прераспределба на приходот. „Социјална држава“, да го употреби терминот на Пикети, е во состојба да ги усогласи деловната активност и нејзината ефикасност на пазарот со „социјалната правда“. Но, оваа прераспределба е прекината во сегашно време затоа што даноците на доход ги достигнаа своите граници. Па затоа Пикети предлага да се оданочи голем капитал за да се финансира социјалната држава.

Ако сакаме да го регулираме капитализмот, продолжува Пикети, потребно е да имаме доверба во демократијата, да ги организираме фискалните, социјалните, финансиски институции кои ќе ги контролираат мултифункционалните компании и финансискиот капитал. На тој начин ќе градиме капитализам со човечки лик-завршува Пикети.

Во Европа, идеите на Пикети не беа многу веродостојно прифатени, додека во Соединетите Држави – каде даночните придонеси остануваат релативно ниски, демократите бараат политички модел што ќе ги разликува од републиканците, со кој ќе се помири капитализмот – “еднаквоста на доходот и високите даноци”. За да објасни зошто предодредената трансформација на претприемачите во непродуктивни рентиери сè уште не се случила, Пикети ги прошири идеите на Маркс во еден солиден пресврт. Војните и глобалните кризи („шокови” на народен јазик на Пикети) го уништуваат натрупаното богатство, дозволувајќи му на претприемништвото да започне одново секој пат. Ова кршење на статус кво то може да има некаква историска основа (авторот убедливо го докажува ова во случај на две светски војни). Но, поедноставна и помалку идеологизирана анализа покажува дека и без такви катастрофални настани, постои иновација, или, како што ја опиша Јозеф Шумпетер, „креативно уништување”. Тие го отвораат полето за нови претприемачи во мирно време, истовремено преполнувајќи ги рентиерите. Сепак, неговата книга е фасцинантна. Дали ова е добар начин да се создаде просперитет е сосема друга тема и отвара простор за најверојатно, многу долга дискусија.

## ЗАКЛУЧОК

Нееднаквоста е огромна, не само во богатството, туку и во моќта. Денешниот капитализам ги разорува општествените и политичките институции, од семејство до држава. Се е под диктатура на успешноста. Слабее преговарачката моќ на синдикатите и вработените, а се зголемува моќта на мултинационалните компании и капиталот воопшто, што дополнително доведува до зголемување на доходот од капитал. Всушност, до одредена мера нееднаквоста е во ред и можеби дури е корисна во поглед на иновациите и развојот. Проблемот се создава кога нееднаквоста ќе стане толку екстремна што веќе не го подобрува растот. Кога нееднаквоста ќе достигне одредена точка, често доведува до продолжување на нееднаквоста низ времето и генерациите, како и до недоволна подвижност во рамки на општеството.

Глобалната финансиска криза од 2008 година беше суров потсетник за сите дека економијата не може да им се препушти на професионалните економисти и технократи. Како економски активни граѓани, сите мора да учествуваме во неговото управување. Иако многумина од нас се физички исцрпени од секојдневната борба за опстанок и се ментално преокупирани со нивните лични, вклучително и финансиски проблеми, сепак помислата да се стане економски активен граѓанин е трајна инвестиција. Економијата е многу подостапна отколку што нè убедуваат многу економисти. Откако ќе добиете основно разбирање за тоа како работи, не е потребно многу време и внимание да контролирате што се случува во системот. Како и другите вештини во животот - на пример, возење велосипед, учење нов јазик или обид да научите како да користите нова таблета - негувањето економски активен граѓанин станува полесно со текот на времето со пребродување на првите пречки.

Не можиме да си дозволиме нови неуспешни модели. Ќе треба многу подобро да се справуваме со предизвиците. Дискутабилно е дали на луѓето да им се даде универзален основен приход или универзални основни услуги. И двете опции имаат силни и слаби страни. Но без оглед на тоа која опција ќе ја одбереме вистинскиот проблем лежи во дефинирањето на значењето “универзално” и

“основно”. Сите овие разговори за технологијата и економската идеологија можеби се чинат апстрактни и далечни, но реалните изгледи за масовна невработеност никого не можат да остават рамнодушен. Останува отворено прашањето како можат да се запрат овие тенденции.

## РЕФЕРЕНЦИ

1. Kenneth Arrow: Social Choice and Individual Values, Second Edition, Yale University Press, 1963
2. Fonna Forman-Barzilai: „Adam Smith as Globalization Theorist,” Critical Review, vol.14, no. 4 (2002)
3. Ха-Джун Ч. (25 јули 2018) Как устроена економика <https://mybrary.ru/books/business-/economics/1033-ха-dzhun-chang-kak-ustroena-ekonomika.html>
4. Капитал 21 века: Критика нового Маркса (6 мая 2014) <https://www.atlasnetwork.org/news/article/the-irony-of-the-american-lefts-love-affair-with-thomas-piketty/ru?fbclid=IwAR2PiRkqeJ9khypnoKU7H21MiF8UsgsLDFkcXLRf0rVEuJJ038kvUz8E64>
5. Capital in the Twenty-First Century (Cambridge, MA: Belknap Press, 2014)